

Evolutie en inwikkeling

Jan Bauwens

D/2009/ Jan Bauwens, uitgever

1.

Er is het geloof bij het gros van de mensen, dat alles wat leeft, in evolutie is. Stenen en allerlei energieën slijten af en devalueren, maar wat leeft, lijkt te groeien: het wordt groter en ook 'ingewikkelder' naarmate het zich 'ontwikkelt'. Het woord 'evolutie' betekent overigens ook letterlijk 'ont-wikkeling': het komt van het Latijnse werkwoord 'e-volvere', wat letterlijk '(zich) ont-rollen' is, of '(zich) ont-wikkelen'.

Maar opdat een zaak zich zou kunnen ontrollen of ontwikkelen, moet zij eerst opgerold of ingewikkeld zijn, zoals bijvoorbeeld een klos garen dat is, of zoals een boekrol dat vroeger was.

Wat zich ontrolt, wordt in zijn kleinere onderdelen zichtbaarder dan voorheen, toen het nog in een opgerolde toestand verkeerde. Want wat opgerold of ingewikkeld is, ziet eruit zoals een verpakt cadeautje, waarbij de verpakking haar inhoud aan het oog onttrekt; ofwel zoals iets dat zich als het ware in zichzelf verpakt,

zoals een opgerolde sjaal of een paar in-
een gevouwen sokken.

In opgerolde of ingewikkelde toestand ge-
raken de dingen tijdens hun groei of tij-
dens hun productieproces. In het laatste
geval gaat het om voorwerpen, die bij uit-
stek door mensen worden gemaakt, zoals
bijvoorbeeld een weefsel, een machine of
een tekst; en dat laatste, uit het Grieks
stammende woord, betekent oorspronke-
lijk ook 'weefsel'. Die zaken hebben hun
bestaan dan ook aan hun bijzondere ma-
nier van 'oprolling' of 'inwikkeling' te dan-
ken, wat wil zeggen dat zij, eenmaal in
onderdelen uit elkaar gehaald, vernietigd
werden of hebben opgehouden zichzelf te
zijn. Een tekst die in letter- en leestekens
uiteen werd gehaald, heeft opgehouden
een tekst te zijn. En een lees- of letterte-
ken dat wordt afgezonderd van de andere
lees- en lettertekens, houdt ook op een
lees- of letterteken te zijn: in het beste ge-
val is het nog een tekening, een loutere
vorm. Elk teken zit noodzakelijk in de rest
van de tekst verpakt.

Waar niet de producten van onze arbeid in het geding zijn, doch de levende wezens, is hun toestand van oprolling of ingewikkeldheid waarmee zij samenvallen, niét te danken aan ons eigen werk, maar wel aan dat van de natuur. Tenminste voor zover we kunnen zeggen dat de natuur arbeid verricht, want dit woord is een toekomstige vorm van het Latijnse *nasci*, wat betekent: 'geboren worden'; *Natura* is het geheel van alles wat geboren zal worden, het is de som van alle dingen die tot leven komen. En al wat leeft, is in-gewikkeld, precies omdat het gegroeid is, omdat het zich ont-wikkeld heeft.

Hoe het leven tot ontwikkeling of tot groei komt, kunnen wij voortdurend vaststellen - vooreerst bij onszelf, maar ook bij anderen en bij anderssoortige levensvormen. Edoch, hoe een levend organisme zich ooit heeft kunnen inwikkelen of oprollen tot wat het is, of beter: hoe, door wat of door wie dat gedaan werd, blijft een open vraag.

Naar analogie van wat wij zelf doen als we zaken in elkaar steken, voortbrengen

of samenstellen, hebben wij lang geloofd dat het leven als zodanig werd voortgebracht door de scheppende arbeid van een godheid. Later stapten steeds meer mensen af van die idee en hielden zij het bij een zogenaamde natuurlijke scheppende werkzaamheid, maar dan wel een werkzaamheid die - in tegenstelling tot de menselijke - volslagen blind zou zijn.

Edoch, als wij dan tevens kunnen vaststellen dat zelfs het simpelste levende wezen onvergelijkbaar veel fijner ineens zit dan onze meest ingewikkelde machine - wat moeiteloos bewezen wordt door de onnaambaarheid van het leven - dan rijst uiteraard de vraag of wij het niet door ons geschapen leven, dat veel ingewikkelder is dan onze eigen producten, zomaar blind en doelloos mogen achten terwijl wij uiteraard wél weten hoe we onze eigen maaksels hebben bedoeld. Misschien is het wel zo, dat wie dit dan beweren, gewoon niet wéten waartoe het leven werd geschapen of met welke bedoeling het een aanvang heeft genomen. Is het immers niet een tikkeltje aanmatigend om van al datgene wat men met zijn menselijk ver-

stand niet vatten kan, dan maar meteen het bestaan te gaan ontkennen?

Andermaal: dat het leven groeit en zich ontwikkelt, zien we met onze eigen ogen; maar hoe het opgerold of ingewikkeld werd tot wat het is, dat blijft voor ons een raadsel. Zeker is alvast dat het niet zichzelf heeft opgerold of ingewikkeld tot wat het is. En een tikkeltje arrogant ware het om over wat veel fijner nog dan onze eigen maaksels in elkaar zit, te gaan zeggen dat dit geheel toevallig en zonder zin of doel bestond.

Tenzij we er van uit gaan dat ons menselijk gedoe danig lamentabel is, dat zelfs het blinde reilen en zeilen der natuur het kwalitatief in onvergelijkbare mate overtreft. Maar in dat geval is het menselijke vernuft niet het kruim van die natuur, doch veeleer haar beerput. In dat geval maken uit rede gesproken woorden zich belachelijk naast het gieren van de wind. In dat geval zijn misschien wel de meest ingewikkelde wezens, de armtierigste, en staan bovenaan op de ladder van de schepselen de insecten, het plankton,

daarboven de bacteriën en de virussen, en nog hoger, de engelen, die immers de alersimpelste schepsels zijn - na God. Wie zal het zeggen?

2.

Maar hiermee is het mysterie van de evolutie allerminst opgelost. Hebt gij het gemerkt, beste lezer, hoe wij dan toch met bijzonder weinig tact de moeilijkheden hebben omzeild die in onze tekst naar boven kwamen borrelen gelijk kwalijke dampen, ontsnappend uit veel minder fraaie entiteiten dan deze waarover de tekst zelf handelde? Reeds de eerste paragraaf is van die dampen verrot, daar de tweede zin zonder blikken of blozen scandeert dat wat leeft, lijkt te groeien en groter en ook 'ingewikkelder' wordt naarmate het zich verder 'ontwikkelt'. Hoe immers kan iets zich inwikkelen als het precies het tegenovergestelde doet, met name zich ontwikkelen? Want al wat zich ontwikkelt, zal noodzakelijk simpeler worden aangezien, zoals betoogd, de ontwikkeling het ding in zijn onderdelen belicht en aldus veel helderder maakt wat aanvankelijk door zijn inwikkeling of verpakking aan het (al dan niet kwade) oog onttrokken werd.

De vergelijking die wij sinds oudsher maken tussen onze eigen, menselijke arbeid en de goddelijke scheppingskracht, loopt mank op veel meer plaatsen dan deze die door Aurelius Augustinus werden aangewezen, *in casu* in zijn bondig doch bijzonder fraai werkje: *De fidei et symbolo*. Augustinus was het immers die er op wees dat wij geneigd zijn om onze werkzaamheden - weliswaar begrijpelijkerwijze doch geheel verkeerdelijk - te projecteren op de godheid, wat ons er toe brengt om alles in de schepping - uiteraard andermaal ten onrechte - te gaan interpreteren als een geheel van samengestelde of geconstrueerde zaken. We bekijken dan bijvoorbeeld de levende wezens alsof zij, zoals ook onze huizen, uit elementen waren opgebouwd, en wanneer dan elke poging tot (weder)samenstelling van het geheel door een opeenstapeling van zijn elementen, niet het gewenste resultaat oplevert - met name een levend wezen - dan ontleent een kortsluiting in onze hoofden ons ineens elk verder begrip. De samenstelling van al die elementen waaruit een boom lijkt opgebouwd te zijn, kan op haar beurt nimmermeer een boom opleveren;

het tot mislukking gedoemd zijn van al onze pogingen hieromtrent heeft echter niets te maken met die elementen, doch alles met ons bijzonder tekort schietende begrip inzake het onderscheid tussen, enerzijds, samenstellen, construeren of bouwen en, anderzijds, scheppen - een activiteit die wij ons niet anders kunnen voorstellen dan zoals wij die beoefenen wanneer wij *dode* dingen maken, zoals hamers, tangen en huizen. Die stellen wij immers samen uit voor handen zijnde elementen en helemaal niet uit het niets, zoals de godheid of de godheden dat wél blijken te kunnen. Ons beperkt begrip van wat de goden doen, maakt dat wij aan bouwen en aan samenstellen denken, maar dat is het helemaal niet wat het goddelijke doet: de activiteit van het construeren verhoudt zich tot die van het scheppen zoals de schaduw van een mens zich verhoudt tot zijn levende lichaam van bloed en vlees. Maar er zijn méér verschilpunten dan dit ene dat door Augustinus werd belicht.

Een menselijk product - een voortbrengsel van onze arbeid - is steeds een instrument:

iets dat moet dienen om een of ander door ons vooropgesteld doel te helpen bereiken. Een hamer wordt samengesteld uit bijvoorbeeld een relatief lichte houten steel en een zware metalen kop. Hij dient om te hameren, om het gewicht van de kop tegen een voorwerp aan te laten beuken, en dit hameren maakt dan ook zijn wezen uit: elk instrument valt samen met zijn functie. De samenstelling of de inwikkeling - namelijk van de steel en de kop tot een hamer - hoeft zich echter niet te ontwikkelen tijdens het gebruik van de hamer; indien dit wél zou gebeuren, dan viel de hamer door zijn gebruik uit elkaar, en dat kon bezwaarlijk de bedoeling van zijn maker zijn. Maar ontwikkeling blijkt wél de bedoeling van de godheid met betrekking tot zijn levende schepselen: god heeft klaarblijkelijk zijn schepselen zodanig ingewikkeld, dat hun bestaan zijn hoogste vervulling pas vindt in hun ontwikkeling. Op die manier zou dan ook onze menselijke ontwikkeling niets anders zijn dan een passend antwoord op de goddelijke inwikkeling; onze inwikkeling door god en onze ontwikkeling, mede door onszelf, waren dan zoals twee com-

plementaire bewegingen welke samen een of andere voortgang bewerkten.

Dat de goddelijke schepping niet vergelijkbaar is met de menselijke arbeid, en dat schepselen geen dingen zijn, is één zaak die ons begrip op de proef stelt. Maar kijk: brengt Augustinus ons hier niet op de goede weg inzake een tweede, even moeilijke en daarmee samenhangende zaak, met name dat, in tegenstelling tot onze eigen producten, schepselen helemaal niet 'gemaakt' of ingewikkeld werden om gebruikt te worden, maar dat zij klaarblijkelijk bestaan om zich te ontwikkelen.

Maar die ont-wikkeling doet dus allerm minst de inwikkeling teniet: ze voltooit ze daarentegen als ware ze haar complement. En in die zin is evolutie helemaal niet een of andere verandering in het wilde weg bepaald door toeval of door noodzaak: in dit licht is evolutie of ont-wikkeling het antwoord op de reeds gestelde vraag die de inwikkeling is ofwel de schepping. Is de evolutie niet een luik van de wondere dialoog van de Schepper met zijn schep-

selen? Een dialoog waarvan de woorden dan het leven zelf zijn? Wie zal het zeggen?

3.

Wij geloven dat er evolutie is, maar iets kan zich pas ont-wikkelen als het eerst ingewikkeld werd, en zo kunnen we misschien stellen dat in de dialoog tussen de godheid en zijn creaturen, de ontwikkeling der schepselen het antwoord is op hun schepping of hun in-wikkeling. Het is dan niet alleen zo dat inwikkeling aan ontwikkeling vooraf moet gaan, want de ontwikkeling van de schepselen, maakt ze ook ingewikkelder of wikkelt ze dus verder in.

De dialoog in deze paradox geeft pas iets van zijn diepte prijs op het ogenblik dat wij het mechanisme van de ontwikkeling wat van naderbij gaan bekijken. Een zich onmiddellijk opdringende vraag luidt dan of een schepsel zelf verdiensten aan zijn wezen heeft. In wat andere bewoordingen vraagt men zich dan af of, en in welke mate, de levende wezens voor hun inwikkeling zelf verantwoordelijk zijn. Maar om die vraag te kunnen beantwoorden, moet men het perspectief verbreden, in die zin dat niet het individu doch de soort,

ofwel het levende in zijn geheel, dient te worden beschouwd.

We bekijken dan een levend wezen als een onderdeel van bijvoorbeeld een soort, die wat zij verworven heeft, ontplooit in elk van haar exemplaren apart. Edoch, men ziet nu ook onmiddellijk dat het niet de afzonderlijke exemplaren zijn die zorgen voor de in- en ontwikkeling: het is pas de confrontatie van de soort met de rest van de natuur - zijnde alle omstandigheden - in een 'spel' van differentiatie en vervolgens 'gissen en missen', dat resulteert in nauwkeurig (voor de verdere voortplanting van de soort) uitgeselecteerde, nieuwe exemplaren.

Op de keper beschouwd vernieuwen zich de exemplaren van een soort voortdurend, in die zin dat er geen twee identiek zijn. Pas omdat de aan de omgeving best aangepaste de meeste voortplantingskansen krijgen, kan men over evolutie spreken. Maar hier moet nog worden aan toegevoegd dat die ontwikkeling dan in feite wel te danken is aan eigenschappen die de uitverkoren exemplaren reeds in zich had-

den van bij het begin! Met andere woorden werd datgene wat zich verder zal ontwikkelen, niet aan de uitverkoren exemplaren toegevoegd door de omstandigheden: het werd door de omstandigheden *niet weggewerkt*, en dat is iets heel anders.

In feite zou men op grond van deze vaststellingen kunnen stellen dat een levende soort gebeurlijk om het even wat in zich heeft en dat zij aldus aanvankelijk het vermogen bezit om principieel tot elke denkbare levensvorm te evolueren. Het zijn dan de omstandigheden waarin de soort tot ontwikkeling komt - de omgevingsfactoren - die als het ware al het ongewenste wegsnoeien, precies zoals een beeldhouwer uit een blok marmer een beeltenis van Adam kapt, slechts door het overtollige marmer te verwijderen.

Edoch, schiet het nu ook u te binnen, waarde lezer, dat zulks zonder een gedreven beeldhouwer met concrete plannen in zijn hoofd, quasi onmogelijk is? Laten wij dus alle essentialisme varen want, hoezeer men ook zoekt: in het marmer als zodanig

is geen wil tot vormgeving, tot leven te bespeuren! Of kan men die beeldhouwer dan gelijkstellen aan de natuur zelf, waarvan de ene helft telkens de soort in kwestie is, de andere helft haar omstandigheden en dus haar complement?

Maar herinneren we ons nu dat het denken dat wij o zo hoog achten, feitelijk een afgeleide is van het natuurlijke selecteren, en niet andersom. En is het niet zo dat, in dit licht, geen persoonlijke gedachte volmaakter kan wezen dan het sowieso feilloze selectieproces in de natuur, het geheel waarvan alle soorten en, op hun beurt, al hun exemplaren, slechts pogingen tot nabootsing zijn?

6 december 2009

